

PAUVRE LELIAN

Emlékek Juhász Gyuláról.

Irta: Rozsnyay Kálmán.

HARMINC esztendő változatlan, zavartalan barátsága fűzött Juhász Gyulához, érthető hát, mennyire szíven ütött a rég várt és mégis váratlan hír, hogy Juhász Gyula megölte magát! Legalább fél tucatszor kopogott nagy elszántsággal a másvilág kapuján és most végre megnyílt neki az átvezető út zárja . . . Minden földi bánata, baja, fájdalma végetért . . . Eljött érte az irgalmas Halál . . .

Nagyon sok emlékem van róla. Szegeden voltam egy akkor kedves hívem családjának a vendége. A fiuk poétáskodott. Tőle hallottam, hogy Juhász is otthon vakációzik. Már olvastam tőle pár verset és örültem, hogy Laci elvisz hozzá. Az Ipar=utcában állott Juhászék kicsi ősi háza. Olyan szeretettel fogadott, mintha már rég ismert volna és büszkén mondogatta, hogy az ő szobájában élt Petőfi Zoltán, ugyanazon régi kopott, fakult bútorok között, mint most ő. Természetes, hogy csakhamar versekre fordult a szó. De nem a sajátjaival traktált, hanem Babbitssal. A legnagyobb elragadtatás hangján. Ő volt első pionirja ennek a nagy formaművésznek. Juhász révén került később Babits a híres váradi Holnap körébe.

Azután már Váradon találkoztunk. Előbb elküldte nekem első könyvét ezzel az ajánlással: «Szívnek: Wilde Heródese a próféta vérző fejét adta Saloméának, a poéta e könyvvel vérző szívét adja neked». Minden dedikálásánál emblémámat, a szívet rajzolta oda név helyett. És akkor mindnyájan Wilde=lázban égtünk, akinek nevét=hírét én hoztam haza Londonból elsőnek.

* * *

Körülbástyázom magam könyveiddel, innen is, onnan is kikapok egy-két sort és előttem terül el életed bánatos regénye. Fura kis gnóm, akinek a szeméből szépséges lélek csillog . . . Aki áhította, vágyta a szerelmet és sohase találta meg. A női szívnek mitsem jelentett ez az egész poéta, aki a trubadurok külső kellemeitől ő, de messze járt! Folyton Ligeti Ernő hozzá írt rímei csengenek a fülemben:

... *Faun vagy egy óriási erdőn,
zenésze a kéklő hegyeknek,
vadonban élő torzonborz csoda,
a lelked zeng, akár a fuvola,
és messze: fehér falvak integetnek,*

*de oda menned sohasem szabad,
a magányosság bibora alatt
fűvön ülsz és a zöld ágat szakítod
s meggörnyedve fúvod méla sípod:
Magányosan ezer tavasz között . . .*

Várad! Ezernyi szép emlék! A magyar irodalom új feltámadásának ideje. Melynek első zászlótartói között diadalmasan haladt az élen Juhász Gyula. De ez mind már az irodalomtörténetre tartozik. Bennem most azoknak a napoknak meghitt emlékei élednek.

Négyesben Jules kis legény lakásán. Mert negédesen franciáskodván, így becézte önmagát vagy Leliánnak. Kosztolányit is ő keresztelte el Desiré-nek. Inkább lőre volt, amit poharaztunk, mint bor. Két komédiás pajtása velünk. Asszonyi Laci dalolt, Gózon Gyula fütyürészett. Juhász boldog mámorban az elérhetetlen, örök ideáljához: Annához írt rigmusait citálta tompa fahangon és abból mégis csodálatosan kizengett szívének minden búbánata, rajongása.

Tanyánk az Emke kávéház volt. Ebédután szállingóztunk be a nagy sarokasztalhoz, ahol a hajnali órákig zajlott az élet. Egymás hegyén=hátán a törzs és az úszálya: kis riporterek és irodalmi smokkok. Látom ravaszul mosolyogva Juhászt, a drága Dutka Ákost, a helyre kis önkéntest: Emőd Tamást, a bölcselkedő Kolányi Boldizsárt, a rajongó Manojlovits Théót, a forradalmár Antal Sándort és aztán még Balogh Pistát, Tibor Ernőt, Tabéry Gézát, Pozsonyi Jenőt, Ligeti Ernőt és a színtársulat színét=javát. Komoly viták és bolondos mókák kergették egymást. Épp körükben mulattam, amikor mint valóságos mennykőcsapás vágott le közénk Ady Endre híres, de érthetetlen «Dukk=dukk» cikke az Új Időkben. Pánik tört ki az irodalomnak ebben a kies berkében . . . Mindenki felháborodva kiabált. Megtagadták eddigi bálványukat . . . Csak Juhász sunyított a sarokban. Előtte tinta és papír és rövid sorokat rótt. Aztán kaján mosollyal zsebre vágta. Haza együtt ballagtunk . . . Kikotorászván kapukulcsát, azzal együtt azt a bizonyos kis papirost is és a markomba nyomta. «De csak neked!» — suttogetta nagy bizalmasan. Ahogy felértem a szállásomra, rögtön olvasni kezdtem:

*Én az ital barátja vagyok
Szeretem a gyöngé írókat,
Szeretem megcsókolni azt
Ami Holnap!*

*Szeretem a tűnő szerelmet,
Tiszteletdíjat és a békét,
Bölcsék, poéták, komiszak
Menedékét.*

*Szeretem a megrokkánokat,
Aláírókat, utazókat
Amerika felé, ha mennek
A hajókat.*

*Szeretem a kiruccanókat,
A Dukkdukkokat, az új költőket,
A váltókat, a bankokat,
Az Új Időket.*

*Én az ital barátja vagyok,
Szeretem az Affért, a Heccet,
Szeretem megcsókolni azt,
Aki Herczeg!*

Mar=Ady Endre.

* * *

Hányszor kérdezte még hosszú évek multán is, nagy szorongva, szégyenkezéssel, megvan=e még nekem ez a kézirat? Mondtam, hogy őrzöm. «De legalább meg ne mutasd senkinek», kérlelt. Pedig ha tudta volna, hogy Ady maga mulatott rajta legjobban, mikor egyszer elolvastam neki a Meteorban. Még két kiadatlan versét bírom. Együtt néztük meg Rostand darabját a Szigligeti Színházban. Juhász az egész előadás alatt valósággal transzban volt. Utána az Emkében megint vers született — nekem. Ez a remek szonett:

SASFIÓK

*Mint aranyos és ében empir óra
Halk és finom zenéje szőnyegen,
Mely haloványkék és merő selyem,
Olyan e versek fáradt indulója.*

*S mint dús cirádás, vert arany keretben
Velence szívárványos üvegén
Egy szőke fő, szemében büszke fény,
Olyan vágó princ, én sápadt szerelmem!*

*A Gloire fon fürtidre szőke rózsát,
Lépted nyomán a szürkülő valóság
Besüpped, mint virágos szőnyegek.*

*És ajkodon a szép szó úgy remeg,
Mint bíbor sebbel hófehér sirály!
Halovány herceg, római király!*

És erről a gyönyörű költeményéről, úgylátszik, örökre megfeledkezett.

1925-ben, ösztönzésemre, Turi-Polgár István egy művészi albumot adott ki, hét színes linoleummetszetet egy-egy Ady vershez. A képek külön-külön ajánlva a Holnaposoknak. Juhász Gyulának jutott a «Ködbe fült hajók». Érdekes véletlen, hogy a hullámok ringatta hajón, a művész jóvoltából, csak hat erős legény küszködik a vitorlával. Mikor Juhász megkapta a maga tiszteletpéldányát, rögtön megint vers született:

BALLADA A HÉT TENGERÉSZRŐL.

*Hét tengerész, mind ifjú és dalos,
Hét bús merész a nagy tengerre szállott,
Örök tengerre, mely vad viharos,
De ők keresni mentek új világot.
Hahó! Hahó!
Milyet előttünk senki, sohse látott.*

*Szárnyas vitorla vitte a hatot,
Bíbor vitorla és bízó remény,
Hét tengerész újjongva énekelt,
Az ifjúság nótázó tengerén.
Hahó! Hahó!
És halkan köztük énekeltem én.*

*Tavaszi éjben Elmo tűz ragyog
És a szirének vesztőn énekelnek,
És hullanak a nyári csillagok
És vándor darvak ősz útra kelnek.
Hahó! Hahó!
Hét tengerész tart távol új egeknek.*

*Világviharban, merre, hol ki út?
Egy hang rekedten és mégis dalolva
Az éjből, mélyből, örvényből kijut
És fölzokog, föl, föl a csillagokba.
Hahó! Hahó!
Hét tengerész hajóját Isten ójja!*

Ajánlás:

*Hat tengerész bús révből nézi már
A Hetedikkel hogy száll, száll a gálya,
Halottak élén égig veri már
Dalát időknek győzelmes dagálya.
Hahó! Hahó!
Szállj, szállj hajó jövendők távolába.*

* * *

1910 elején Gulácsy Lajos különös képeiből kiállítást rendezett Váradon. A fiatalság bomlott érte. Ellenben, a megnyitón reprezentáló nagyfejűek, gúnyos mosollyal suhantak el a sok érdekes apróság előtt. És pár perc múlva meg is szöktek már. Kint volt aztán röhögés. A sajtó — vizsgálatásul szegény Lulunak — aztán hozsannát harsonázott. Várad írói negyedszázaddal előbb adóztak a szerencsétlen művésznek azzal a megértéssel, mellyel később bekerült a modern magyar művészet történetébe. Nemsokára, mikor Gulácsy már a lipótmezei szomorú ház teljesen apatikus örök lakója volt, írta hozzá — sejtve, hogy sorstársához — talán egyik legszebb poémáját:

*... Elér=e hozzád hangom, a szívedhez
É nagy bíborvirághoz, mely beteg
És az agyadhoz, mely — ó, drága serleg! —
Gyász és nyomor borával tele meg!
Elér=e hozzád hangom, a naiv, bús
Juhászkolomp a végtelen téren
És fölver=e egy percre álmaidból,
Melyekben már nincs több értelem?
Ó, értelem! Hogy tudja ezt a többi,*

A kalmár, börszész, a kalóz, betyár,
Csak okosan, csak adni, yenni, ölni,
Törvényesen, míg az idő lejár.
... Lajos, emlékszel Váradon, tavasszal . . .
A csillagot kerestük . . .
... Lajos, hiszen mi voltunk már azóta
Ott is, tudod, nem mondom, fáj a szó . . .
... Te ott maradtál, hallom, jobb neked már,
... Te ott maradtál, téren és időn túl
Sétálsz a kertben, csillag s híd alatt,
Nem hallasz már ugatni szűkölő bűt
S nem látod a halált, amint arat . . .

* * *

Egyszer Major Henrik Váradon járt, hogy elkészítse Tevánék «Panoptikum»-ába az írók karikatúráját. Mindenki szívesen rendelkezésére állt. Csak Juhász nem hagyta magát lerajzolni, hiába kapacitáltuk. «Nézzd Sicu, engem az alkotó már eleve torz alakká formált, van bennem annyi jóízűség, hogy nem mutogatom magam, ha nem muszáj».

* * *

Szokásom, hogy könyvtáram könyveibe bebeteszek egy levelet vagy kéziratot. Így menekült meg az elkallódástól Juhász pár szép, jellemző és most — fájdalom! — már az irodalomtörténetet érdeklő levele:

«Szeged, 1907 okt. 18. Szeretett barátom, leveled, meghívásod, barátságod, jószágod, nemes szíved ezekben a sötét, nehéz napokban, egyik főbb vigasztalásom volt nekem. Boldoggá tettél, amíg soraidat olvastam: És az én nyomorú helyzetemben ennyi elég, elég! — Mir írjak neked? Élek barátom, kedves, derék barátom és ha az az élet ér valamit, hát akkor köszönöm, hogy élek. Igen bizony, nem is olyan régen — csak neked írom ezt meg egészen, őszintén, neked, aki nem kételkedtél bennem! — Az élet, melyet Ady úr nagy É-vel ír, előttem annyi volt, mint a semmi, hitvány kölönc, amelynek csak terhét éreztem és csak egy vágy volt: eldobni! Hitem egészen megrendült Magamban, érted=édes barátom, Magamban tehetségemben, létjogosultságomban, erőmben, akaratomban. Ha nem hiszünk másokban, még lehet tengődni, lézengeni, élni, de ha magunkban nem tudunk már hinni! jaj nekünk, háromszorosan jaj! Rettentő csüggedés, bénaság szállott meg, didergett a lelkem, egész valóm kifordult sarkaiból, nem találtam sehol semmit, senkit. A magány úgy borult rám, mint az örültre a kényszerzubbony . . . Elég, elég, ha tovább írom ezt, újra elővesz, kilel a rémület, a Horla. Édesanyám képe megtartott az életnek. Most itthon pihennék, ha tudnék. Ó, be szerencsétlen, ó be nyomorult élet=kontár vagyok én! A nagy, édes Turgenyevet olvasgatom. A hamleti fájdalom nagy lírikusát az ő édes keserősége most az orvosságom. Átélem ezeket a költeményeket és ez már kész vigasztalás. Nosztagliában élek. A jövő? Nem tudom mi lesz. Állásomat Léván elvesztetem. de Istenemre, nem bánt túlságosan. Író akarok lenni . . . Akarok . . . Olyan fájdalmasan cseng ez a szó nekem. Ha egy nagy lapnál Pesten lehetnék, látod ez az álmaim álma, nekem, a tanárnak. Színház, művészet, irodalmi élet: ez kell nekem, város, mert megfulladok. A vers=

kötetemről igazán semmit sem tudok. Vajjon olvassák-e, veszik-e, írják-e róla? que sais je? Nekem már mindegy lesz ez is nemsokára. Dolgozom tovább. A Hétnak írtam, hogy Krónikát és egyebet írni neki. Mer a vers már nem kell. Eckel, Eckel, Eckel! Drámámon dolgozom. Mindig ide tartottam. Tömörség, ez az én stílusom és művészetem eleje. Dráma : ez az én törekvésem utolsó szava. A többi néma csend . . .

Ölel a sárga hű, hálás, jó barátod

* * *

Pauvre Lelian».

A drámáját 1937 április ötödikén végre befejezte!

«Szeged, 1907 december 4. Kedves Barátom, csemegét küldök : Pálos Endre finom verseit, alkalom adtán mutasd meg őket Pap Mariskának, akinek ő nagy tisztelője, esetleg közölteti őket. Ez nagy örömet szerezne nekem is. A Dugonits társaság tagválasztásán kibuktatott. Ellenben hallom, hogy Bethge leipzigai Antológiájában két versem jött : Sapienti sat. Hát ilyen az élet! Egynek szívemből örülök : Domokos Lacit beválasztották a Dugonitsok. És Kun Józsefet is. Kosztolányinak köszönöm szíves ismertetését a B. N.-ban és felkérését, amelynek eleget teszek. Nagyon leleményes férfiú ő, de azért jó fiú és most már biztos vagyok benne, szeret engem és ami fő : megáruul velem egy gyékényen. Én tisztos szegénységben sanyalodom : bizony nem maradhatok így újévre. Vagy papnak megyek, hogy édesanyám gondját örökre elvessem, (hiszen annak való voltam) vagy egyelőre legalább : vidékre nevelőnek, ha találok valami jó ótiumot valahol. Mert tanári állást — úgylátszik — Apponyiék nem igen sietnek adni, protekció meg nem igen akad. Most írással keresek néhány garast és egyelőre : Durate et rebus vosnet servate secundis horátiusi elvében nyugszom meg. Igaz szeretettel szegény . . .»

Egy kártya, maga rajzolta tanyai képpel:

«Kedves Szívem, nagy héten Pestre megyek. Mert beszélni akarok veled. Mért hallgattam eddig? Én vagyok a nagy hallgató és halogató. Szeretném, ha pesti napjaim szépek lennének. Ady itt volt és lesz. Emőd nagyon szépen köszönt. Változatlan szeretettel vagyok irántad . . . Nagyvárad, 1908 április 8.

Ez a beígért, várt látogatás, alighanem pénzhányból elmaradt . . . — Még két levelezőlapra akadtam:

«1914 ápr. 3. Áldott jó, kedves és nemes Nilék, egyelőre csak e gyarló sorokban köszönöm meg, hogy végtelen szeretetükből vérző sebem felé hajoltak nehéz órákban és éreztették, hogy van még igazi szeretet e tájon. Oly jól esett, visszahívott. Egy szép vizontlátás reményében csókolja a szívüket.

Egy szegedi lap Nilnek:

1914 június 18. Boldog ébredés : a maga könyvét kaptam. És benne a megszegyenítően szép verset. Mit mondjak? Kezdek hinni magamban. Ó kedves, nemes, finom Nil, hogy köszönjem meg ezt?»

«Szeged, 1921 október, Késő szüret után. — Posthume Posthume labuntur anni! — Kedves szívem, az öreg budhista, aki én vagyok, mindig szeretettel gondol rátok, de levelet írni csak így tud, hogy érte

jönnek. Benneteket is bántottak emberek, sors? A bölcs, akivé lassan válik az ember, a szenvedésből is aranyat csinál. (Csakis a szenvedésből!) Én még írok, (mert élni és néha írni muszáj) verset, megymást, inkább megymást, mert élni csak abból lehet, ha nem is nagyon. (Nem is kell nagyon élni!) A világ eléggé szép látvány és az élet eléggé tarka komédia. Legutolsó (de nem utolsó) verseskönyvemből egy példányom sincsen, valamint a többiekéből sem. (A koporsóba úgysem vihetem őket magammal.) Ha eddig vártál, várd meg új könyvemet, Juhász Gyula virágoskertjét, abból elteszek neked egyet. Ne haragudj rám, vén cinikusra. A viszontlátásig! Örülök, hogy megvagytok és hogy te dolgozol. Nilt is, téged is szeretettel üdvözöl Juhász kutya».

És az aláírást körülrajzolta ékes nefelejtsekkel . . .

* * *

A dedikációi minden könyvében meghatóan kedvesek. A «Késő szüret»-ben ez áll:

Szív küldi Szívnek szívesen.

ADY MÉCSSES.

*A sírod körül gubbasztunk sötéten,
Virrasztunk a vak éjben s hallgatunk,
Kísértének az új és régi rémek
És némaságunk legméltóbb dalunk.*

*Csak verseit suttogjuk néha fájva,
Hogy érezzük, volt egyszer élet itt
És higyjünk, hogy nem sirtál tán hiába,
Hogy valahára megvirrad megint.*

A «Holnap» első kötetében:
*Az új dalosok közt
régi, Arany fia.*

*Vívódó világban
Görög harmónia.*

A «Holmi» ajánlása drámai:

«Rossz órában. (Sajnos ötödféléve mindig).

*Ady Endre, rég csillag ő már,
A fénye mindig tisztábban ragyog.
Szeged, 1930 május 9.*

*Én fájó földi féreg hallgatok
És szenvedek. Ó jaj, hogy még vagyok.*

Nagyon szeretlek benneteket mindenjót kívánok».

És mi még jobban szerettük! . . .

Humor alig akadt az életében. Megmosolyogni valót sem mondott soba. Csak egy kedves, naiv elszólása maradt meg köztünk baráti használatra. Úgy esett, hogy mindkettőnk kedves komája, Reményi Jóska, hazajött Clevelandból. Persze első dolga volt, hogy ölelő karokkal a szegedi poétához rohanjon. Hogy szórakoztassa, összevissza mesélt mindent az új világról. Többek között a gigantikus folyamokról meg a Niagaráról. Jules szemében felcsillant valami fény, karonfogta Jóskát és vitte az újszegedi híd felé.

«Ez a hatalmas folyó a mi Tiszánk!» — vágta ki nagy büszkén. Reményi mosolyogva jegyzé meg, bizony ez az amerikai méretekhez elég hitványka. Juhász egy pillanatra megdöbönt, aztán diadalmasan felkiáltott, nem hagyván a maga igazát: «Igen ám, de ki is szokott áradni!»

Pauvre Lilián elment. Egyetlen támadó versét, legalább tucatszor expialta Adyhoz és Adyról írt költeményeivel, a Dugonitsok meg pompázó temetés=el hozták helyre a régi botlást. Pálmás, babéros koszorújuk szalagja talán egy kicsit el is pirult a «Késő szüret» után . . .